

РАЗЛИКЕ У КАРАКТЕРИСТИКАМА ЕТНИЧКОГ ИДЕНТИТЕТА И ПАТРИОТИЗМА СТУДЕНАТА ИЗ РУСИЈЕ И КАЗАХСТАНА

*Сергеј И. Кудинов, Станислав С. Кудинов,
Ирина Б. Кудинова и Олга Б. Михајлова*
Руски универзитет пријатељства народа, Москва, Русија

Карина К. Авазјан
Центар за руске студије Факултета политичких наука у Београду,
Србија

Апстракт. У чланку су представљени резултати емпиријског истраживања садржаја, структуре и међусобне повезаности различитих аспеката патриотизма и етничког идентитета код студената из Русије (N=187) и Казахстана (N=156). Циљ истраживања био је да се утврде сличности и разлике у карактеристикама патриотизма и етничког идентитета ове две групе младих. У раду је коришћена батерија инструмената: „Типови етничког идентитета”; „Ко сам ја?”; „Скала експресивне оцене осећања везаних за етничку припадност”; „Скала експресивне оцене испољавања етничке припадности” и „Патриограм”. Добијени резултати сведоче о већем нивоу патриотизма код студената из Казахстана у односу на њихове руске колеге. Забележена је знатна сличност у начину испољавања етничког идентитета код руских и казахских студената. Међутим, руски студенти га блаже испољавају у односу на студенте из Казахстана. Код казахских студената поред позитивног етничког идентитета забележена је тенденција ка етничкој супериорности. Испитаници из Казахстана више поштују своју националну традицију, обичаје, културу и језик. Мање су толерантни на покушаје угрожавања свог национално-етничког простора. Добијени резултати испитивања могу да се искористе у педагошком раду за подстицање позитивних аспеката патриотизма и етничког идентитета код омладине која живи у савременом мултикултурном и мултиетничном свету.

Кључне речи: личност, патриотизам, етнички идентитет, компаративна анализа, студенти.

УВОД

Последњих неколико деценија руско друштво се суочило са озбиљним проблемом који се односи на недостатак жеље и иницијативе младих генерација да учествује у развоју своје земље. Институционалне основе на којима се годинама темељила вредносна хијерархија идеолошких и других оријентира становништва су се трансформисале или су чак у потпуности ишчезле. У великој кризи су се нашле и јако важне за руску свест традиционалне представе о патриотизму. Пасивност власти везана за стварање националне идеје која би поспешивала консолидацију друштва, као и недефинисаност у погледу пропаганде руских националних вредности утицала је на чињеницу да младе генерације престају да се поносе историјом своје земље, као и културним и научним достигнућима својих земљака (Ganichev, 2013; Lebedeva, Tatarko & Berry, 2016; Mikhailova & Kaminskaya, 2016; Kudinov, Kudinov, Kudinova & Mikhailova, 2017).

Патриотизам се испољава у свим сферама живота појединца (социјални живот, студије, посао), а негативне последице мањка патриотских осећања се манифестују у свакој од њих. Неке од последица оваквих околности су: деструктивна комуникација и деструктивно понашање; деградација вредности образовања; индиферентност у односу на одговорност за будућност своје земље (Kobylyansky, 2012; Kudinov, 2013; Kudinov, 2014; Kudinov, Kudinov, Mikhailova & Ruchina, 2015). Процеси глобализације подједнако утичу на све области живота појединца, укључујући и брисање етничке самосвести, етничке културе и традиција, етничког идентитета, што неминовно узрокује ниподаштавање националних вредности, слабљење осећаја припадности и повезаности са својим народом и доводи до смањења патриотских карактеристика на нивоу личности (Kameneva & Radojev, 2016; Van der Zee & Van Oudenhoven, 2014; Varhegyi & Nann, 2011).

Етнички идентитет се разматра као језгро етничке самосвести личности и улази у структуру социјалног идентитета личности, представљајући феномен који је основан на свесној припадности индивидуе одређеној етничкој групи и на оценивању себе у односу на припадност конкретној заједници.

ПРЕГЛЕД ЛИТЕРАТУРЕ

Патриотизам као веома актуална појава у савременом политичком и социјалном животу Русије активно се истражује у оквиру многих грана друштвених наука, а пре свега хуманистичких. Нама је посебно интересантно психолошко становиште при разматрању овог феномена с обзиром да се управо у оквиру ове области изучавају личносне основе патриотизма. Изучавање појаве патриотизма у психологији, а посебно у политичкој психологији, практично увек на овај или онај начин размат-

ра се као вредносна категорија што се одражава и на дефиницију датог појма. Истраживачи карактеришу патриотизам као веома комплексну појаву која се темељи на скупу општељудских вредности заједно са вредностима које су посебно важне за одређени народ (Ben-Porath, 2007; Yun, 1990), као мултиаспектну социокултуролошку вредност која је основана на природној љубави према домовини (Kondo & Xiaoyan, 2011), као позитивну духовновредносну оријентацију везану за приадност својој земљи, држави, народу (Merry, 2013). Међутим, научници који су патриотизам разматрали са вредносног аспекта нису формирали прецизан и јединствен став око његовог ентитета, јер би патриотизам већ био оцењен као вредност сама по себи (чак и она која је укључена у шире вредносне категорије). Друго, патриотизам може бити представљен низом или системом одређених вредносних оријентација (Fairbrother, 2003).

Већина аутора (Ben-Porath, 2007; Westheimer, 2006) структуру патриотизма представља као трокомпонентну: когнитивна компонента (знања), афективна компонента (емоције) и конативна компонента (спремност за акцију). Немогуће је говорити о суштини и садржају таквог психолошког феномена као што је патриотизам без детаљно извршене анализе мотивационих, когнитивних, резултативних, регулативних, емоционалних, динамичких и других фактора. Када говоримо о патриотизму као личносном фактору, он се испољава као интегрални скуп особина личности и повезан је са особинама етничког идентитета.

У овом раду личносне карактеристике патриотизма разматрају се у складу са комплексним функционалним поступком у изучавању особина личности и њеног карактера. Методолошки темељ овог приступа је заснован на ставу о јединству личносних и индивидуалних фактора субјекта, о нераскидивости динамичких, садржајних и резултативних аспеката психичке делатности човека, о интегралној и многодимензионалној природи односа личности. Главна хипотеза у радовима Крупнова је заснована на томе да свака особина представља легуру индивидуалних и личносних карактеристика које су међусобно функционално повезане (Kрупнов, Novikova & Kozhukhova, 2013). Личносне карактеристике садрже мотивационе, когнитивне и продуктивне варијабле које су у директној вези са друштвеним факторима развоја и зависе од социјалне средине. Индивидуалне карактеристике укључују динамичке, емоционалне и регулаторновољне компоненте.

Дакле, у оквиру овог приступа патриотизам се разматра као сложена структура мотивационо-когнитивних и инструментално-стилских варијабли које обезбеђују константно стремљење и спремност индивиде да испољава патриотски однос према свету око себе. При томе, мотивационо-когнитивни аспект испољен је кроз скуп подстицаја, смисаоних вредности и односа субјекта према овој или оној страни стварности. Инструментално-стилске карактеристике одражавају јачину

стремљења, различите начине и методе остваривања конкретних односа, тип регулације и емоционалних искустава субјекта, штетност, продуктивност, ефикасност њихове примене у различитим областима деловања (Kudinov, 1994; Kudinov, 2013; Kudinov, 2015). Потемкин је у својој студији на основу системско-функционалног детерминизма патриотизма открио специфичне карактеристике манифестације и структурног механизма овог личносног феномена код испитаника који су припадали различитим етничким групама (Potemkin, 2009).

Неминовно је да постоји интеракција између формирања патриотизма као личносне особине и развојка социјалног и етничког идентитета. Према Тајфеловој теорији, социјални идентитет се дефинише као систем представа које одређују *Ja* у личности, систем који карактерише његову припадност одређеној социјалној групи, ниво прихватања вредности те социјалне групе и емоционални однос према својој припадности тој групи (Tajfel, 2010).

Структура социјалног идентитета садржи когнитивну компоненту (знање о својој припадности некој групи или заједници) и емоционално-вредносну компоненту (ниво емотивне повезаности са групом и вредновање значаја своје припадности датој групи). Личност стреми да достигне, сачува и ојача позитиван социјални идентитет заснован на диференцијацији властитог социјалног идентитета у односу на друге групе. Стога, разлика између социјалног и личног идентитета је само привидна. Социјални идентитет без обзира на његову општеприхваћеност има смисла само и када представља елемент индивидуалног идентитета, самоидентификације, односно како индивидуа сама себе идентификује (Tajfel & Turner, 1986; Milošević, 2006).

Улога социјалног идентитета је најважнији ниво с тачке гледишта социјалне адаптације који представља скуп идентификација личности у облику специфичних социјалних категорија, интернализованих у когнитивну компоненту „Ja” концепта (Erikson, 1956).

Етнички идентитет се разматра као језгро етничке самосвести личности и улази у структуру социјалног идентитета личности, представљајући феномен који је основан на свесној припадности индивидуе одређеној етничкој групи и на оценивању себе у односу на припадност конкретној заједници. При томе, у самом процесу етничке идентификације долази како до поистовећивања са својом групом, тако и до отуђења од других етноса (Kudinov, 2015; Lebedeva, Luneva & Stefanenko, 2012; Lebedeva & Tatarko 2005; Mikhailova, Kudinov & Jerez, 2015). Етнички идентитет може да се дефинише као саставни део социјалног идентитета личности који подразумева свесну идентификацију личности са одређеном етничком заједницом. Етнички идентитет је резултат когнитивно-емоционалног процеса самоспознаје као представника одређеног етноса која је заснована на поистовећивању са својом групом, а истов-

ремено и на диференцијацији од других етноса (Berry, Poortings, Segall & Dasen, 2002).

Постоји више фактора који поспешују повећање интересовања за етнички идентитет, међу којима су два врло важна психолошка разлога. Први је везан за тражење оријентира и стабилности у информационо презасићеном нестабилном свету (Turjačanin, Čekrlija, Powell & Butollo, 2002). Други разлог је у интензивирању међуетничких контаката, како директних (миграција због посла, размена студената, миграција милиона иселјеника и избеглица, туризам), тако и индиректних, захваљујући мас-медијама преко сателитских телевизија до интернета (Drobizheva, 2015). Још један феномен који демонстрира етнички препород који се догодио током последње деценије јесте појава дубљег, личног интересовања за етнос. То се манифестује у најразличитијим облицима: од покушаја реконструкције древних обичаја и ритуала, фолклоризације модерне културе, потраге за „мистериозном народном душом” све до жеље да се створи или обнови национална државност (Pettigrew & Tropp, 2011; Turjačanin & Majstorović, 2013).

Анализа научне литературе показала је да проблем етничког идентитета и патриотизма у психологији данас заузима веома значајно место, те да су овом проблему посвећена многобројна истраживања. Међутим, мало је радова који се баве питањем да ли и на који начин етнички идентитет може да утиче на формирање патриотизма и да ли механизам интеракције етничког идентитета и патриотизма има универзалну природу, или је пак посебан за сваки народ. У раду се приказују резултати истраживања о испољавању патриотизма и етничког идентитета код студената из Русије и Казахстана. Циљ истраживања био је да се дефинишу специфични фактори који су релевантни за њихов етнички идентитет и патриотизам.

Организовање и спровођење овог емпиријског истраживања одвијало се у неколико фаза. У првој фази смо дефинисали специфичне факторе патриотизма код испитаника, односно припадника различитих етничких група. У другој фази истраживали смо специфичне факторе који су релевантни за етнички идентитет руских и казашких студената и у последњој фази смо спровели компаративну анализу етничког идентитета и патриотизма руских и казашких студената.

МЕТОДОЛОГИЈА

Основни циљ овог истраживања је откривање специфичних карактеристика у испољавању патриотизма и етничког идентитета код студената из Русије и Казахстана у савременим условима трансформације етничке самосвести и патриотизма. На основу проучавања релевантне научне литературе претпоставили смо да ће постојеће разлике у културним и етничким аспектима васпитања и развоја руских и казашких студената

утицати на формирање специфичних психолошких карактеристика при испољавању етничког идентитета и патриотизма.

Хипотеза истраживања. Постоје специфичне везе и разлике у испољавању етничког идентитета и патриотизма код руских и казашких студената које се јављају због утицаја савремене друштвене средине и васпитања.

Узорак истраживања. Ово емпиријско истраживање је спроведено на узорку од 343 испитаника. Прву групу испитаника чинили су студенти руске националности (N=187), међу којима су биле 94 особе женског пола и 93 мушког пола. Испитаници су студенти различитих универзитета у Русији, узраста од 19 година до 23 године, који живе на територији Руске Федерације и имају руско држављанство. Такође је важно напоменути да су сви испитаници рођени у мононационалним породицама.

Другу групу испитаника чинило је 156 студената из Казахстана, међу којима је било 85 особа мушког пола и 71 особа женског. Казашки испитаници су такође имали од 19 година до 23 године. Сви испитаници су се изјаснили као Казаси по националности. Избор испитаника за ово истраживање био је условљен тиме да након распада Совјетског Савеза ове две земље су више од других чланица СССР-а успеле да одрже социјалноекономску стабилност и да очувају свој национални идентитет. Представници руске националности чине већину популације у Руској Федерацији, исто као што и Казаси представљају већину популације у Казахстану.

Инструменти истраживања. У овом раду за проучавање етничког идентитета примењени су следећи упитници и скале: *Типови етничког идентитета* (Soldatova, 2011); *Ко сам ја?* (Kuhn & McPartland, 1954); *Скала експресивне оцене осећања везаних за етничку припадност* (Lebedeva & Tatarko, 2011) и *Скала експресивне оцене испољавања етничке припадности* (Lebedeva, 2016).

Дијагностика типова етничког идентитета је извршена на основу 30 исказа/индикатора који одражавају однос како према сопственој, тако и према туђим етничким групама у различитим ситуацијама приликом међуетничких контаката. Резултати исказа су били разврстани у следећих шест скала: (1) *етнонихилизам* (негирање припадности одређеној нацији); (2) *етничка индиферентност* (незаинтересованост за етничку припадност); (3) *норма* (позитивни етнички идентитет); (4) *етноегоизам* (супериорност своје етничке групе); (5) *етноизолационизам* (став о доминантности свога етноса у односу на друге); (6) *национални фанатизам* (хипертрофијска тенденција ка позитивном етничком идентитету).

За испитивање патриотизма примењена је метода *Патриограм* коју су осмислили Кудинов и Потемкин (Kudinov, 2014; Potemkin, 2008). Ова метода је осмишљена у контексту Крупновљеве диспозиционе концепције особина личности и индивидуалности у складу са важећим стан-

дaрдимa зa вaлиднoст и пoузaнoст (Krupnov, 1994; Krupnov, Novikova & Kozhukhova, 2013).

Пaтриoгрaм сaдржи 112 питaњa кoјa су рaспoрeђeнa у oсaм oснoвних скaлa (Potemkin, 2008). Свaкa oд скaлa је фoрмирaнa oд двe нeзaвиснe вaријaблe кoјe имaју пoзитивнy фyнкцијy (хaрмoничнe oсoбинe: динaмичкa aктивнoст, eмoтивнa стaбилнoст, рeгулaтoрнa интeрнaлнoст, сoцијaлнo рeлeвaнтнe врeднoсти и стaвoви, сoциoцeнтричнa мoтивaцијa, кoгнитивнa oбрaдa, прeдмeтнo-кoмyникaтивнa рeфлeксијa) и нeгaтивнy или нeутрaлнy фyнкцијy (дисхaрмoничнe oсoбинe: динaмичкa пaсивнoст, eмoтивнa нeстaбилнoст, рeгулaтoрнa eкстeрнaлнoст, личнoснo рeлeвaнтнe врeднoсти и стaвoви, eгoцeнтричнa мoтивaцијa, кoгнитивнa oбaвeштeнoст, индивидуaлнo-личнoснa рeфлeксијa, кaо и oпeрaтивнe и личнoснe бaријeрe). Хaрмoничнe кaрaктеристикe свeдoчe o пoзитивнoј динaмичкoј рaзвoјa пaтриoтизмa кaо oсoбинe личнoсти, дoк дисхaрмoничнe укaзyјy нa тo дa сe oвa oсoбинa личнoсти нe испoљaвa ни у пoнaшaњу, нити у aктивнoстимa. Сaглaснo систeмскoфyнкциoнaлнoм мoдeлу, стрeмљeњe сyбјeктa дa испoљи пaтриoтизмa у мeђyлyдским oднoсимa сe рaзликyјe: прeмa циљeвимa (*друштвeнo рeлeвaнтни циљeви* или *личнo рeлeвaнтни циљeви*); прeмa усмeрeнoсти личнoсти (*сoциoцeнтризмa* или *eгoцeнтризмa*); дoмeнy мaнифeстaцијe пaтриoтскoг пoнaшaњa (*прeдмeтнoкoмyникaтивнa рeфлeксивнoст* или *сyбјeктивнo-личнoснa рeфлeксивнoст*); стeпeнy пoимaњa пaтриoтизмa кaо личнoснe кaрaктеристикe (*смислeнoст* или *oбaвeштeнoст*); прeмa динaмичкoј испoљaвaњa пaтриoтизмa кaо нaчинa пoнaшaњa и aктивнoсти (*aктивнoст* или *пaсивнoст*). Кaдa су у питaњу инструмeнтaлнo-стилски aспeкти, пaтриoтизмa кaо личнoснa oсoбинa мoжe дa сe oкaрaктерисхe прeмa усмeрeнoсти испoљaвaњa (*стaбилнoст* или *нeстaбилнoст*); прeмa типy вoљнe рeгулaцијe (*интeрнaлнoст* или *eкстeрнaлнoст*); прeмa прирoди прoблeмaтичних ситуaцијa у кoјимa сe пaтриoтизмa испoљaвa – *oпeрaциoни прoблeми* или из нeких рaзлoгa нe мoжe бити испoљeн у друштвy, или *личнoсни прoблeми* кoји су вeзaни зa дoживљaвaњe пaтриoтизмa кaо eмoциoнaлнoг стaњa.

Испитивaњe је усмeрeнo нa прoцeнy 16 кaрaктеристикa кoјe прoфилу стeпeн испoљaвaњa пaтриoтизмa кoд кoнкрeтнe личнoсти пoмoћy дијaгрaмa и грaфикoнa. Овa мeтoдa сe мoжe примeњивaти кaкo зa индивидуaлнo, тaкo и зa грyпнo aнкeтирaњe oсoбa oд 18 дo 60 гoдинa. Зa испитивaњe је пoтрeбнo oд 25 дo 30 минутa.

Прoцeдурa испитивaњa мeтријских кaрaктеристикa инструмeнтa је oписaнa у дoктoрскoј дисeртaцији Пoтeмкинa пoд рoкoвoдствoм мeнтoрa Кудинoвa (Potemkin, 2009). Извршeнa је прoвeрa интeрнe кoнзистeнцијe инструмeнтa. Интeрнy кoнзистeнтнoст свaкe скaлe прoвeриo је aутoр инструмeнтa пoмoћy рaзличитих мeтoдa узoркoвaњa испитaникa у узрaснoј дoби oд 18 дo 55 гoдинa. Пoузaнoст је испитaнa пoмoћy Крoнбaх aлфa кoeфицијeнтa. Кaо aлтeрнaтивнy мeтoдy у прoвeри пoузaнoсти

коришћен је „split-half” поступак (Potemkin, 2009). Испитивање тест-ретест поузданости Спирмановим коефицијентом корелације за сваку од скала показало је да су све вредности биле изнад граничних, односно изнад 0,60 и на нивоу $p < 0,01$ (Potemkin, 2008; Potemkin, 2009).

Описани метод је лако применити с обзиром на то да не захтева пуно времена, те се препоручује за експертско мерење патриотизма. За потребе статистичке обраде коришћене су методе дескриптивне статистике, Студентов t-тест и Спирманов коефицијент корелације ранга.

РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА

На основу резултата упитника *Ко сам ја?* биле су формиране две групе студената који су се изјаснили о својој националној припадности. Прву групу испитаника чинили су студенти руске националности ($N=187$). Другу групу испитаника чинило је 156 студената казашке националности.

Резултати извршеног испитивања су обрађени уз помоћ квантитативне и квалитативне анализе. У Табели 1 представљени су подаци о патриотизму двеју узоркованих група. Као што можемо видети просечна вредност варијабле патриотизма практично на свим скалама статистички је знатно изнад граничне вредности када су казашки испитаници у питању, изузев пасивности која доминира код руских студената. Социјално и личносно релевантни циљеви у вези са патриотизмом, као и социоцентрични и егоцентрични мотиви доминирају код казашких студената, што указује да студенти из Казахстана имају боље дефинисане циљеве, ставове и мотиве када је патриотизам у питању него што је то случај код руских студената. Они су често мотивисани социјално-пожељним побудама, које су неопходне за решавање важних друштвених питања. Приликом испољавања патриотизма у нешто мањој мери јавља се и егоцентрична мотивација. Приликом реализације таквих подстицајних мотива студенти стреме да остваре своје ставове који су упућени на јачање социјалног статуса, добијање друштвеног признања, успостављање лидерства у групи и слично. С друге стране, код руских студената мотиви и ставови из домена патриотизма су знатно мање изражени, а то значи да се и њихова патриотска осећања и понашање ређе и дискретније испољавају него код казашких испитаника. Когнитивне и рефлексивно-оцењивачке карактеристике су такође високе када су казашки испитаници у питању, изузев фактора обавештености који је подједнако заступљен у обе групе.

Табела 1: Компаративна анализа просечних вредности варијабли патриотизма руских и казашких студената (N=343)

Варијабле патриотизма	Испитаници		Разлика	t
	Руси	Казаси		
Друштвено релевантни циљеви	29,1	34,2	5,1	6,72***
Лично релевантни циљеви	26,6	32,5	5,9	6,87***
Активност	19	31,3	12,3	8,19***
Пасивност	25,4	18	7,4	8,14***
Стабилност	32	36	4	3,08**
Нестабилност	8,3	9,4	1,1	1,36
Интерналност	28,3	32,5	4,2	3,76***
Екстерналност	18,7	22	3,3	2,54**
Социоцентризам	29,5	35,1	5,6	3,92***
Егоцентризам	14	26,2	12,2	8,16***
Смисленост	31,2	35,3	4,1	284**
Обавештеност	23,8	23,4	0,4	1,04
Предметно-комуникативна рефлексивност	19,1	29,6	10,5	7,08***
Субјективно-личносна рефлексивност	18,9	28,4	9,5	6,64***
Операциони проблеми	13,2	15,8	2,6	2,18*
Личносни проблеми	8,4	18,2	9,8	6,32***

Напомена. * $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$; *** $p \leq 0,001$

Можемо рећи да казашки испитаници испољавају патриотизам свесније од руских испитаника. Они имају чврсте ставове у вези са важношћу овог феномена за казашко друштво и државу, као и развијеније представе о начинима и поступцима испољавања ове особине у социјуму. Захваљујући дубоком осмишљавању патриотског понашања ови испитаници извлаче из њега корист како за себе, тако и за друштво. С једне стране, патриотизам поспешује консолидацију казашког народа, јача националну самосвест, подстиче развој националних идеја и националне духовности. С друге стране, због испољавања патриотизма испитани-

Табела 2: Резултати интеркорелација патриотизма код казахских студената (N=156)

Варијабле	ДРВ	ЛРВ	СЦ	ЕЦ	Осм.	Обав.	П-К.Р	С-Л.Р	ОП	ЛП
Ак.	0,23*	0,25*	0,20*	0,29**	0,26*	0,13	0,24*	0,12	0,18	0,08
Пас.	0,15	0,13	0,16	0,07	0,11	0,12	0,10	0,08	0,21*	0,24*
СТ	0,05	0,20*	0,28**	0,24*	0,27**	0,12	0,11	0,09	0,18	0,12
НСТ	0,04	0,18	0,13	0,16	0,07	0,20*	0,15	0,12	0,11	0,23*
ИНТ	0,11	0,21*	0,32**	0,26*	0,29**	0,18	0,21*	0,23*	0,14	0,11
ЕКС	0,23*	0,15	0,16	0,08	0,18	0,06	0,12	0,14	0,23*	0,16

Напомена. ДРВ – Друштвено релевантне вредности; ЛРВ – Личносно релевантне вредности; Акт. – Активност; Пас. – Пасивност; СТ – Стабилност НСТ – Нестабилност; ИНТ – Интерналност; ЕКС – Екстерналност; СЦ – Социцентризам; ЕЦ – Егоцентризам; Осм. – Осмишљеност; Обав. – Обавештеност; П-К.Р – Предметно-комуникативна рефлексиивност; С-Л.Р – Субјективно-личностна рефлексиивност; ОП – Операциони проблеми; ЛП – Личносни проблеми.

* – $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$

ци несвесно привлаче више пажње, што доприноси повећању њиховог ауторитета у друштву, као и јачању њиховог самопоуздања. Они шире круг пријатеља и истомишљеника, проширују и продубљују социјалне контакте, што омогућава повољније тло за професионалну самореализацију и бржи раст и напредовање у каријери.

Инструментално-стилске карактеристике патриотизма као што су активност, стабилност, интерналност и екстерналност такође доминирају код казашких студената. Када је у питању нестабилност, нису забележене веће разлике, а као што је раније поменуто пасивност доминира код руских испитаника. Дакле, можемо закључити да казашки студенти много чешће и интензивније отворено манифестују своје патриотске намере и понашају се у складу са својим патриотским осећањима. Испољвање ове особине је пропраћено експлицитно израженим позитивним емоцијама, међу којима су: понос, радост, одушевљење и оптимизам. Њихово патриотско понашање у великој мери је регулисано унутрашњим локусом контроле и они се ослањају на своје могућности, способности и потребе. Можемо закључити да је патриотизам израженији и интензивнији код казашких студената и да су они више патриотски усмерени од руских студената.

У Табели 2 и 3 представљене су разлике између психолошке структуре патриотизма руских и казашких студената. У психолошкој структури патриотизма казашких студената забележен је већи број значајних корелација него код руских студената (Табела 2).

Код руских студената оваква диференцијација се јавља само код емоционалне компоненте. Уочена је још једна разлика у структурној организацији патриотизма руских и казашких студената: заступљеност системских карактеристика. Код казашких студената од системских карактеристика заступљене су: осмишљавање, активност, интерналност, вредности и мотиви. Приказани низ системских карактеристика патриотизма упућује на изражену интензивност испољавања ове особине.

Код руских студената као системске карактеристике јављају се: стабилност, егоцентричност, осмишљавање и субјективно-лична рефлексивност (Табела 3). Скуп ових карактеристика више сведочи о изражавању патриотизма због могућности остваривања неких егоистичних и личних намера испитаника, на пример: прославити се, постати лидер у групи, стећи друштвено признање, унапредити свој положај, статус и појачати самопоуздање.

Табела 3: Резултати интеркорелација патриотизма код руских студената (N=187)

Варијабле	ДРВ	ЛРВ	СЦ	ЕЦ	Оем.	Обав.	П-К-Р	С-Л-Р	ОП	ЛП
Ак.	0,13	0,08	0,11	0,17*	0,14	0,06	0,10	0,15	0,08	0,06
Пас.	0,17*	0,01	0,19*	0,16	0,05	0,18*	0,11	0,12	0,20*	0,15
СТ	0,14	0,19*	0,08	0,22**	0,04	0,10	0,17*	0,19*	0,07	0,13
НСТ	0,07	0,13	0,16	0,10	0,13	0,11	0,06	0,06	0,19*	0,21*
ИНТ	0,12	0,14	0,05	0,16	0,18*	0,10	0,11	0,06	0,15	0,11
ЕКС	0,11	0,13	0,16	0,14	0,10	0,19*	0,03	0,08	0,12	0,16

Напомена. ДРВ – Друштвено релевантне вредности; ЛРВ – Личносно релевантне вредности; Акт. – Активност; Пас. – Пасивност; СТ – Стабилност НСТ – Нестабилност; ИНТ – интерналност; ЕКС – екстерналност; СЦ – Социоцентризам; ЕЦ – Егоцентризам; Осм. – Осмишљеност; Обав. – Обавештеност; П-К-Р – Предметно-комуникативна рефлексиивност; С-Л-Р – Субјективно-личностна рефлексиивност; ОП – операционе проблеме; ЛП – Личносни проблеми.

* – $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$

Искуство у систему вишег образовања је показало да факултетско руководство више пажње посвећује пасионирним студентима и свесрдно им помаже да напредују у каријери, нпр. у студентском парламенту и другим студентским организацијама. Студенти који стекну вишу позицију несумњиво стичу корист како материјалне, тако и социјалне природе, што додатно подстиче мотивисаност у демонстрирању патриотског понашања. Компаративна анализа патриотизма руских и казашких студената сведочи о томе да је патриотизам више изражен код казашких испитаника. Они су мотивисанији, активнији, оптимистичнији и сигурнији у своја патриотска осећања и намере него њихове колеге из Русије.

У Табели 4 представљени су резултати испитивања етничког идентитета руских и казашких испитаника који указују на неколико типова. Код руских студената доминирају норма и етничка индиферентност (Табела 4). Овај податак говори о томе да су руски студенти добронамерни у односима са људима из своје околине без обзира на њихову националну припадност и да их не деле на своје и на туђе. Они се чешће од казашких испитаника идентификују према другим особинама, нпр. професионалним, личносним и друштвеним. Руски испитаници не сматрају да постоје важне национално-етничке разлике које би давале право припадницима било ког етноса да се на основу националне припадности истичу у друштву и да се из њега издвајају по принципу националне супериорности.

Табела 4: Компаративна анализа типова етничког идентитета код руских и казашких студената (N=343)

Тип етничког идентитета	Испитаници		Разлика	t
	Руси	Казаси		
Етнонихилизам	8,3	9,1	0,8	1,12
Етничка индиферентност	11	8,9	2,1	2,04*
Норма	13	13,8	0,8	0,96
Етноогоизам	6,5	9,8	3,3	2,71**
Етноизолационизам	3,3	3,8	0,5	0,87
Етнофанатизам	5,0	7,8	2,8	2,16*

Напомена. * $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$

С друге стране, главни типови етничког идентитета код казашких испитаника су норма и етногеоизам. У овом случају можемо да кажемо да без обзира на добронамерност и дружељубивост студената према представницима других етноса и нација, у њиховој свести постоје и неке назнаке супериорности у односу на друге народе. Израженији етнофанатизам сведочи о томе да су казашки испитаници чврсти у ставу о својој националној супериорности и немају ништа против да се њихови национални интереси бране различитим средствима, укључујући и агресивна.

На основу приказаних података можемо да упоредимо однос руских и казашких студената према етничком идентитету и патриотизму. Има неколико специфичних разлика, које потврђују одређену систематичност у формирању и испољавању етничког идентитета и патриотизма две групе испитиваних студената. Ако обратимо пажњу на заједничке карактеристике, можемо приметити да код руских и казашких студената тип „норма” етничког идентитета највише корелира са хармоничним варијаблама патриотизма, као што су вредности, активност, интерналност, стабилност, осмишљеност и социоцентризам. Веза међу њима сведочи о томе да овај тип етничког идентитета доприноси адекватном испољавању патриотизма испитаника.

Још једна сличност се односи на мноштво међусобних веза ових феномена, што је доказано њиховом корелацијом. Разлике се тичу следећег: код руских испитаника варијабле патриотизма највише корелирају са типовима идентитета као што је „норма”, етнихилизам и етничка индиферентност (Табела 5).

Табела 5: Резултати корелационе анализе варијабли патриотизма и етничког идентитета руских студената (N=187)

Патриотизам	Вредносна компонента	ДЛВ	ЛРВ	Ак.	Пас.	СТ	НСТ	ИНТ	ЕКС	ЦС	ЕЦ	Осм.	Обав.	П-К.Р	С-Л.Р
Етнонихилизам	0,03	0,08	0,06	0,41**	0,01	0,31*	0,10	0,33*	0,26	0,13	0,20	0,40*	0,11	0,14	
Етничка индиферентност	0,42**	0,35*	0,10	0,20	-0,04	0,18	-0,10	-0,45**	0,06	0,20	-0,14	0,09	0,11	0,14	
Норма	-0,2	0,43**	0,31*	-0,15	0,3	00	0,35*	0,31*	0,12	0,01	0,26	0,14	0,24	0,11	

Етногонизам	0,08	0,31*	0,04	0,09	-0,03	0,08	0,09	-0,11	0,12	0,38*	0,07	-0,08	0,30	0,39*
Етноизолатионизам	0,04	0,10	0,20	0,36*	0,07	0,00	-0,05	-0,12	0,18	0,41**	-0,09	-0,09	0,00	-0,02
Етнофанатизам	0,18	0,06	0,09	-0,07	0,17	0,07	0,16	0,00	0,22	0,33*	0,25	0,10	0,24	0,45**

Напомена. ДРВ – Друштвено релевантне вредности; ЛРВ – Лично релевантне вредности; Акт. – Активност; Пас. – Пасивност; СТ – Стабилност; НСТ – Нестабилност; ИНТ – Интерналност; ЕКС – Екстерналност; СИЦ – Социоцентризам; ЕЦЦ – Егоцентризам; Осм. – Осмишљеност; Обав. – Обавештеност; П-К.Р – Предметно-комуникативна рефлексиивност; С-Л.Р – Субјективно-личностна рефлексиивност.

* – $p \leq 0,05$; ** – $p \leq 0,01$

Табела 6: Резултати корелационе анализе варијабли патриотизма и етничког идентитета казашких студената (N=156)

Патриотизам	Вредносна компонента	ДЛВ	ЛРВ	Ак.	Пас.	СТ	НСТ	ИНТ	ЕКС	ЦС	ЕЦ	Осм.	Обав.	П-К.Р	С-Л.Р	Рефлексивно-оцењивачка компонента
Етнологи-		0,25	0,22	0,01	0,12	-0,17	0,08	-0,04	0,40*	0,18	0,04	-0,07	0,19	0,14	-0,03	
лизам																
Етничка		0,12	-0,16	0,10	0,34*	0,30	0,53**	0,21	0,14	0,17	0,32*	0,30	0,41**	0,19	-0,07	
индиферен-																
тност																
Норма		0,34*	-0,19	0,48**	-0,24	0,49**	0,15	0,35*	0,17	0,51**	0,33*	0,43**	0,06	0,16	0,09	

Етносогизам	0,07	0,32*	0,52**	0,05	-0,03	0,10	0,30	0,08	0,47**	0,38*	0,15	0,03	0,30	0,42**
Етноизолатионизам	0,01	-0,03	-0,10	0,31*	0,28	0,12	-0,10	0,29	0,01	0,48**	-0,07	0,17	0,26	0,23
Етнофанатизам	0,19	0,42**	0,25	0,07	0,51**	0,15	0,46**	0,01	0,20	0,32*	0,10	0,22	0,17	0,47**

Напомена. ДРВ – Друштвено релевантне вредности; ЛРВ – Личносно релевантне вредности; Акт. – Активност; Пас. – Пасивност; СТ – Стабилност НСТ – Нестабилност; ИНТ – Интерналност; ЕКС – Екстерналност; СЦ – Социоцентризам; ЕЦ – Егоцентризам; Осм. – Осмишљеност; Обав. – Обавештеност; П-К.Р – Предметно-комуникативна рефлексивност; С-Л.Р – Субјективно-личносна рефлексивност.

* – $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$

С друге стране, код казашких студената варијабле патриотизма највише корелирају са типовима идентитета „норма”, етноогоизам и етнофанатизам (Табела 5 и 6). Притом, етнихилизам и етничка индиферентност у највећем броју примера ступају у однос са дисхармоничним варијаблама патриотизма. То би могло да значи да је при доминирању ових типова идентитета патриотизам слабо изражен, или се пак уопште не испољава.

Код казашких студената забележена је другачија структура односа и корелација (Табела 6). Највећи број значајних корелација са патриотизмом имају типови идентитета „норма”, етноогоизам и етнофанатизам. Етноогоизам и етнофанатизам највише се везују за варијабле патриотизма као што су: егоцентричност, личносно релевантни циљеви, субјективно-личносна продуктивност, интерналност.

Наведене везе доказују чињеницу да је приликом формирања ових типова етничког идентитета испољавање патриотизма детерминисано искључиво егоистичким, личносним намерама, које немају никакве везе са истинским патриотизмом.

ЗАКЉУЧАК

Захваљујући комплексном поступку који смо применили у овом раду установљена је узајамна зависност етничког идентитета и патриотизма личности. У контексту системског приступа издвојили смо и дефинисали специфичне начине у испољавању патриотизма код студената из Русије и Казахстана. У оквиру испитивања дефинисана је психолошка структура овог феномена. Разоткривене су разлике у хијерархији изражавања компонената патриотизма и његове психолошке структуре. Такође су установљени доминантни типови етничког идентитета упоређених група младих и дефинисана је специфична структура повезаности варијабли патриотизма са типовима етничког идентитета. На основу компаративне анализе реципрочности патриотизма и етничког идентитета код казашких и руских студената успели смо да откријемо цео низ диференцијалних и идентичних карактеристика. Разлике су пре свега забележене у хијерархији испољавања варијабли патриотизма, психолошкој структури ове особине, формирању етничког идентитета, специфичности корелација патриотизма и етничког идентитета.

Морамо истаћи да без обзира на сличност модела у формирању етничког идентитета код испитаника из Русије и Казахстана постоје и знатне разлике које се код руских студената односе на давање предности професионалним, личносним и социјалним особинама код људи. Код њих је уочена доминанта у нормалном добронамерном односу према другим народима и етносима и недефинисаност у ставу о свом етничком идентитету. Међутим, код студената из Казахстана испољена је тенденција ка етничкој супериорности и истицању своје етничке јединственос-

ти. Анализа резултата је показала да казашки испитаници сматрају свој етнос значајнијим за друштвену заједницу од других етноса. Казашки студенти више поштују своју националну традицију, обичаје, културу и језик. Мање су толерантни према покушајима угрожавања свог национално-етничког простора.

Анализа резултата испитивања показала је да постоје значајне разлике у начину испољавања и корелацијама патриотизма и етничког идентитета код студената из Русије и Казахстана. Подаци о специфичним карактеристикама у развоју патриотизма и етничког идентитета које су идентификоване приликом анализе резултата испитивања руских и казашких студената могу да се искористе у педагошкој пракси савременог образовног система. На пример, у раду са руским студентима требало би обратити више пажње на актуелну тенденцију етнонихилизма код младих који би уз адекватан педагошки приступ могао бити коригован и отклоњен. На тај начин би се могла припремити адекватна основа за развијање здравих патриотских осећања. У раду са студентима из Казахстана требало би осмислити превентивне мере против развијања етногеоизма и етнофанатизма који се код њих јављају као начин испољавања етничког идентитета. Веома је важно осмислити и разрадити васпитне технике у примењивању практичних педагошких програма који би пратили и позитивно кориговали формирање и развој етничког идентитета и патриотизма код студената различитих националности.

THE DIFFERENCES IN ETHNIC IDENTITY AND PATRIOTISM CHARACTERISTICS BETWEEN RUSSIAN AND KAZAKH STUDENTS

*Sergei I. Kudinov, Stanislav S. Kudinov, Irina B. Kudinova and
Olga B. Mihailova,*
Peoples' Friendship University of Russia, Moscow, Russia

Karina K. Avagian
Center for Russian Studies, Department of Political Science,
Belgrade, Serbia

Abstract. The article presents the results of an empirical research on patriotism and ethnic identity in Russian (N=187) and Kazakh students (N=156). The research was conducted with the aim of determining similarities and differences in patriotism and ethnic identity characteristics between these two groups of young people. The work uses a set of the following instruments: "Ethnic Identity Types", "Who Am I?", "The Scale of Expressive Assessment of Feelings Connected with Ethnic Identity", "The Scale of Expressive Assessment of Ethnic Identity Manifestation" and "Patriogramme". The results obtained show that Kazakh students have a higher level of patriotism in comparison with their Russian colleagues. Despite the similarity in ethnic identity manifestation between Russian and Kazakh students, Russian students manifest their ethnic identity more moderately than Kazakh students. Besides positive ethnic identity, Kazakh students reveal a tendency towards ethnic superiority: they are more committed to their national traditions, customs, culture and language and more intolerant of intrusion into their national and ethnic space than Russian students. The results obtained by the research can be used in the pedagogical work for stimulating positive aspects of patriotism and ethnic identity developing in young people living in the contemporary multicultural and polyethnic world.

Key words: personality, patriotism, ethnic identity, comparative analysis, students.

INTRODUCTION

Over the past few decades, the Russian society has been facing a serious problem reflected in the lack of the desire and initiative of young generations to participate in the development of their country. The institutions that used to provide bases for the value hierarchy of ideological and other orientations of the population have transformed and even completely disappeared. Traditional notions of patriotism, crucial for the Russian conscience, have been facing a major crisis, as well. The passivity of the authorities regarding the creation of a national idea that would promote the consolidation of society, as well as the lack of defined propaganda of Russian national values, have influenced the fact that a great majority of young generations cease to be proud of the history of their country and of the cultural and scientific achievements of their coun-

trymen (Ganichev, 2013; Lebedeva, Tatarko & Berry, 2016; Mikhailova & Kaminskaya, 2016; Kudinov, Kudinov, Kudinova & Mikhailova, 2017).

Patriotism is reflected in all spheres of an individual's life (social life, studies, work) and the negative consequences of the lack of patriotic feelings are manifested in each of them. Such circumstances result in destructive communication and behaviour, degradation of the value of education, as well as in indifference towards the responsibility for the future of their country (Kobylyansky, 2012; Kudinov, 2013; Kudinov, 2014; Kudinov, Kudinov, Mikhailova & Ruchina, 2015). Globalisation processes equally influence all areas of an individual's life, including the elimination of ethnic self-awareness, ethnic culture and traditions, ethnic identity, which inevitably causes the degradation of national values, the weakening of the sense of belonging and connection with one's own people and leads to the reduction of patriotic characteristics at the personality level (Kameneva & Radojev, 2016; Van der Zee & Van Oudenhoven, 2014; Varhegyi & Nann, 2011).

Ethnic identity is analysed as the core of the ethnic self-awareness of the personality and is a part of the person's social identity structure, representing a phenomenon based on one's conscious belonging to a particular ethnic group and on assessing oneself in relation to belonging to a particular community.

LITERATURE OVERVIEW

Patriotism is a rather topical phenomenon in the contemporary political and social life of Russia and it is therefore actively explored within many branches of social sciences, and above all in the humanities. When considering this phenomenon, we are particularly interested in the psychological point of view, since personality-based patriotism is studied precisely in this field. The phenomenon of patriotism in psychology, particularly in political psychology, is nearly always analysed as a value category which is reflected in the very definition of the said term. Researchers characterise patriotism as a very complex phenomenon based on a set of common human values along with values that are of particular importance to a particular nation (Yun, 1990; Ben-Porath, 2007), as a multi-faceted socio-cultural value that is based on natural love for the Homeland (Kondo & Xiaoyan, 2011), as a positive spiritual-value orientation related to the sense of belonging to a country, state, people (Merry, 2013). Nonetheless, scientists who analysed patriotism from a value point of view did not form a precise and unique attitude about its entity. First of all because patriotism had already been assessed as a value per se (even the value included in broader value categories), and second, because patriotism can be represented by a series or by a system of certain value orientations (Fairbrother, 2003).

Most of the authors present patriotism as a three-component structure: a cognitive component (knowledge), an affective component (emotion) and a conative component (readiness for action) (Ben-Porath, 2007; Westheimer, 2006). It is impossible to discuss the essence and content of such a psychological phenomenon without a detailed analysis of motivational, cognitive, resultative, regulatory, emotional, dynamic and other factors. When we talk about patriotism as a personality factor, it is manifested as an integral set of personality traits and is linked to the characteristics of ethnic identity.

In this paper, personality-related characteristics of patriotism are analysed in accordance with the complex functional procedure in the study of the personality traits and character. The methodological foundation of this approach is based on the unity of the personality-related and individual factors of the subject, the dependability of dynamic, content-related and resultative aspects of the psychological activity of a man and on the integral and multidimensional nature of relationships between personalities. The main hypothesis in the works of A.I. Krupnov is based on the fact that each characteristic is an alloy made of individual and personal traits that are functionally intertwined (Krupnov, Novikova & Kozhukhova, 2013). Personality characteristics contain motivational, cognitive and productive variables, which are directly related to social development factors and depend on the social environment. Individual characteristics include dynamic, emotional and regulatory-volitional components.

Thus, within this approach, patriotism is considered as a complex structure of motivational-cognitive and instrumental-stylistic variables that ensure constant striving and willingness of the individual to manifest the patriotic attitude towards the world around them. Thereat, the motivational-cognitive aspect is expressed through a set of incentives, meaning values and the relation of the subject toward one or another side of reality. Instrumental-stylistic characteristics reflect the intensity of the striving, the diversity of manners and methods of establishing specific relationships, the type of regulation and emotional experiences of the subject, the harmfulness, productivity, the efficiency of their application in different fields of activity (Krupnov, 1994; Kudinov, 2013; Kudinov, 2015). In his study, based on the systemic functional determinism of patriotism, A.V. Potemkin revealed the specific characteristics of the manifestation and structural mechanism of this personality-related phenomenon in respondents belonging to different ethnic groups (Potemkin, 2009).

Unavoidably, there is an interaction and mutual interplay between the formation of patriotism as a personality trait and the development of the social and ethnic identity. According to Tajfel's theory, social identity is defined as a system of performances that define "I" in personality, which characterises their belonging to a particular social group, the level of accepting the values of that social group, and the emotional aspect of their belonging to that group (Tajfel, 2010).

The structure of social identity contains a cognitive component (knowledge of one's belonging to a group or community) and an emotional-value component (the level of emotional connection to the group and appreciating the importance of one's belonging to the given group). A personality strives to achieve, preserve and strengthen a positive social identity based on the differentiation of one's own social identity in relation to other groups. Therefore, the difference between social and personal identity is only illusory. Social identity, regardless of its general acceptance, has a meaning only when it represents an element of individual identity, self-identification, i.e. only when individuals identify themselves (Tajfel & Turner, 1986; Milošević, 2006).

The role of social identity is the most important level from the aspect of social adaptation, which represents a set of identified personalities in the form of specific social categories, internalised into the cognitive component of "I" concept (Erikson, 1956).

Ethnic identity is analysed as the core of the ethnic self-awareness of the personality and is a part of the person's social identity structure, representing a phenomenon based on one's conscious belonging to a particular ethnic group and on assessing oneself in relation to belonging to a particular community. In one's own process of ethnic identification, one identifies with one's group, but also alienates from other ethnicities. (Kudinov, 2015; Lebedeva, Luneva & Stefanenko, 2012; Lebedeva & Tatarko 2005; Mikhailova, Kudinov & Jerez, 2015). Ethnic identity can be defined as an integral part of a person's social identity, which implies a conscious identification of a person with a particular ethnic community. Ethnic identity is the result of a cognitive-emotional process of self-knowledge as a representative of a certain ethnicity, which is based on the identification with own group, and at the same time on the differentiation from other ethnicities (Berry, Poortings, Segall & Dasen, 2002).

There are several factors that promote the increase in interest in ethnic identity, among which there are two very important psychological reasons. The first one is related to the search of orientation and stability in an unstable world overloaded with information (Turjačanin, Čekrlija, Powell & Butollo, 2002). The second one is the intensification of inter-ethnic contacts, both direct (labour migration, student exchange, migration of millions of emigrants and refugees, tourism) and indirect, due to the mass media via satellite television and the Internet (Drobizheva, 2015). Another phenomenon that demonstrates the ethnic revival that has occurred over the past decade is the emergence of a deeper, personal interest in ethnicity. It is demonstrated in various forms: from attempts to reconstruct ancient customs and rituals, folklorisation of modern culture, quest for a "mysterious national soul" to the desire to create or restore national statehood (Pettigrew & Tropp, 2011; Turjačanin & Majstorović, 2013).

The analysis of scientific literature has shown that the problem of ethnic identity and patriotism occupies a very important place in psychology today, which is why a number of research papers has been devoted to this issue.

Nonetheless, only few papers answer the question whether and in what way ethnic identity can affect the formation of patriotism, and whether the interaction between ethnic identity and patriotism is universal or perhaps inherent to individual nations. The paper presents the results of research on the manifestation of patriotism and ethnic identity among students from Russia and Kazakhstan. The aim of the study was to define specific factors relevant to their ethnic identity and patriotism.

The organisation and implementation of this empirical research, aimed at defining specific factors relevant to the ethnic identity and patriotism of Russian and Kazakh students, took place in several phases. In the first phase, we defined specific factors of patriotism among the respondents – members of different ethnic groups. In the second phase, we investigated specific factors that are relevant to the ethnic identity of Russian and Kazakh students, and in the last phase, we conducted a comparative analysis of the ethnic identity and patriotism of Russian and Kazakh students.

METHODOLOGY

The main goal of this research was to discover specific characteristics in the manifestation of patriotism and ethnic identity among students from Russia and Kazakhstan in contemporary conditions of transformation of ethnic self-awareness and patriotism.

Based on the analysis of relevant scientific literature, we assumed that the existing differences in the cultural and ethnic aspects of the upbringing and development of Russian and Kazakh students would influence the formation of specific psychological characteristics in the manifestation of ethnic identity and patriotism.

Research hypotheses. There are specific connections and differences in the manifestation of ethnic identity and patriotism among Russian and Kazakh students, which occur due to the influence of contemporary social environment and upbringing.

Research sample. This empirical study was conducted on a sample of 343 respondents. The first group of respondents were Russian students (N=187), including 94 female students and 93 male students. Respondents were students from various universities in Russia, aged from 19 to 23, who live in the territory of the Russian Federation and have Russian citizenship. It is also important to note that all respondents were born in mono-ethnic families.

The second group of respondents consisted of 156 students from Kazakhstan, including 85 male students and 71 female students. Kazakh respondents were also between 19 and 23 years old. All respondents declared to be Kazakh by nationality. The selection of respondents for this research was conditioned by the fact that after the dissolution of the Soviet Union, these two countries were able to maintain socio-economic stability and to preserve their national identity more than other USSR members Representatives of the

Russian nationality make up the majority of the population in the Russian Federation, just as the Kazakhs represent the majority of the population in Kazakhstan.

Research instruments. In this research on ethnic identity, the following questionnaires and scales were applied: “Types of Ethnic Identity” (Soldatova, 2011); “Who Am I?” method (Kuhn & McParltland, 1954); “The Scale of Expressive Assessment of Feelings Connected with Ethnic Identity” (Lebedeva & Tatarko, 2011) and “The Scale of Expressive Assessment of Ethnic Identity Manifestation” (Lebedeva, 2016).

Ethnic identity types were diagnosed on the basis of 30 statements-indicators that reflect the attitudes towards own, as well as towards other ethnic groups in different situations during inter-ethnic contacts. The statement results were classified into the following six scales: (1) *ethnic nihilism* (denial of belonging to a particular nation); (2) *ethnic indifference* (lack of interest in ethnicity); (3) *norm* (positive ethnic identity); (4) *ethnoegoism* (superiority of one’s ethnic group); (5) *ethnoisolationism* (attitude of the dominance of its ethnos in relation to others); (6) *national fanaticism* (hypertrophic tendency towards positive ethnic identity).

For the study of patriotism, the “Patriogramme” method, conceived by S. Kudinov and A. Potemkin, was applied (Kudinov, 2014; Potemkin, 2008). This method was designed in the context of Krupnov’s dispositional concept of personality traits and individuality in accordance with official standards for validity and reliability (Krupnov, 1994; Krupnov, Novikova & Kozhukhova, 2013).

Patriogramme consists of 112 questions grouped into eight basic scales (Potemkin, 2008). Each of them being formed out of two independent variables that have a positive function (harmonic characteristics: dynamic activity, emotional stability, regulatory internality, socially relevant values and attitudes, sociocentric motivation, cognitive processing, subject-communicative reflexivity) and negative or neutral function (disharmonic traits: dynamic passivity, emotional instability, regulatory externality, personality relevant values and attitudes, egocentric motivation, cognitive information, individual-personal reflection, as well as operational and personality barriers). The harmonic characteristics testify to the positive dynamics of the development of patriotism as a personality trait, while the disharmonic ones indicate that this personality trait is not expressed either in behaviour or activity. In accordance with the system-functional model, the aspiration of the subject to manifest patriotism in interpersonal relationships is different: according to goals (*socially relevant goals or personally relevant goals*); according to personality orientation (*sociocentrism or egocentrism*); the domain of the manifestation of patriotic behaviour (*subject-communicative reflexivity or subjective-personality reflexivity*); the degree of perception of patriotism as a personality trait (*meaningfulness or awareness*); according to the dynamics of the manifestation of patriotism as a way of behaviour and activity (activity

or passivity). When it comes to instrumental-stylistic aspects, patriotism as a personality trait can be characterised by the orientation of manifestation (*stability or instability*); according to the type of voluntary regulation (*internality or externality*); according to the nature of the problematic situations in which patriotism is manifested as *operational issues* or, for some reason, cannot be expressed in society, or as *personality issues*, which are related to the perception of patriotism as an emotional state.

The study is focused on the evaluation of 16 characteristics that profile the degree of manifestation of patriotism in a particular person in diagrams and graphs. This method can be applied both in individual and group interviewing of people aged between 18 and 60. It takes about 25–30 minutes to complete the test.

The procedure for verification of psychometric characteristics of the instrument was described in the doctoral dissertation done by Potemkin under the guidance of mentor Kudinov (Potemkin, 2009). Verification of the internal consistency of the instrument was conducted. The internal consistency of each scale was verified by the author of the test using various sampling methods of the subjects aged 18 to 55. The internal consistency was tested using the coefficient of Cronbach alpha. We used the “split-half” procedure as an alternative method in verifying the reliability criteria (Potemkin, 2009). Testing the test-retest reliability by Spirman’s correlation coefficient for each of the scales showed that all values were above the boundary value, i.e. above 0.60 and at the value level $p < 0.01$ (Potemkin, 2008; Potemkin, 2009).

The described method is advantageous because of the small amount of time needed for its implementation, and is recommended for expert measurement of patriotism. Descriptive statistics methods, Student’s t-test and Spearman’s rank correlation coefficient were used for statistical processing purposes.

RESULTS AND DISCUSSION

Based on the results of the “Who am I?” method, two groups of students, who had declared their nationality, were formed. The first group of respondents were Russian students ($N = 187$). The second group of respondents consisted of 156 students of Kazakh nationality.

The results of the performed testing were processed with quantitative and qualitative analysis. Table 1 presents data on the patriotism of the two sampled groups. As we can see, the average values of the variables of patriotism practically in all scales significantly statistically exceeds the limit values when the Kazakh respondents are concerned, except for the passivity that dominates with Russian students. Social and personality-relevant goals regarding patriotism, as well as sociocentric and egocentric motives dominate with Kazakh students, which indicates that they have better defined goals, attitudes and motives when patriotism is concerned in comparison to Russian students.

They are often motivated by socially desirable initiatives that are necessary to address important social issues. In the manifestation of patriotism, egocentric motivation also appears, but to a lesser degree. When implementing such incentive motives, students strive to achieve their goals aimed at strengthening social status, gaining social recognition, establishing leadership in the group, etc. On the other hand, the motives and attitudes related to patriotism of the Russian students are more moderate, which means that their patriotic feelings and behaviour are more rarely and more discreetly expressed in comparison to Kazakh respondents. Cognitive and reflective-assessment characteristics are also high when Kazakh respondents are concerned, with the exception of the awareness factor, which is equally represented in both groups.

Table 1: Comparative Analysis of the Variable Average Values of Patriotism of Russian and Kazakh Students (N=343)

Patriotism variables	Respondents		Difference	t
	Russians	Kazakhs		
Socially relevant goals	29.1	34.2	5.1	6.72***
Personally relevant goals	26.6	32.5	5.9	6.87***
Activity	19	31.3	12.3	8.19***
Passivity	25.4	18	7.4	8.14***
Stability	32	36	4	3.08**
Instability	8.3	9.4	1.1	1.36
Internality	28.3	32.5	4.2	3.76***
Externality	18.7	22	3.3	2.54**
Sociocentrism	29,5	35.1	5.6	3.92***
Egocentrism	14	26.2	12.2	8.16***
Meaningfulness	31.2	35.3	4.1	284**
Awareness	23.8	23.4	0.4	1.04
Subject-communicative reflexivity	19.1	29.6	10.5	7.08***
Subjective-personality reflexivity	18.9	28.4	9.5	6.64***
Operational issues	13.2	15.8	2.6	2.18*
Personality issues	8.4	18.2	9.8	6.32***

Remark: * $p \leq 0.05$; ** $p \leq 0.01$; *** $p \leq 0.001$

We can say that Kazakh respondents manifest patriotism more consciously than Russian respondents. They have strong attitudes regarding the importance of this phenomenon for the Kazakh society and the state, as well as more advanced notions on the methods and procedures for manifesting this property in the society. Owing to the profound patriotic behaviour design, these respondents draw benefits from it both for themselves and for their society. On the one hand, patriotism favours the consolidation of the Kazakh people, strengthens national self-awareness, encourages the development of national ideas and national spirituality. On the other hand, due to the manifestation of patriotism, the respondents unconsciously draw more attention, which contributes to the increase of their authority in the society, and to the strengthening of their self-confidence. They spread the circle of friends and like-minded persons, expand and deepen social contacts, which provides more favourable grounds for professional self-realisation, faster growth and career advancement.

Instrumental-stylistic characteristics of patriotism, such as activity, stability, internality and externality, are also dominant with Kazakh students. When it comes to instability, no major differences were recorded, and, as mentioned earlier, passivity is dominant with Russian respondents. We can, therefore, conclude that Kazakh students more often, more intensely and more overtly manifest their patriotic intentions and act in accordance with their patriotic feelings. The manifestation of this trait is accompanied by explicitly expressed positive emotions, such as pride, joy, enthusiasm and optimism. Their patriotic behaviour is largely regulated by internal locus of control and they rely on their abilities, skills and needs. We can conclude that patriotism is more pronounced and more intensive among Kazakh students and that they are more patriotic than Russian students.

Tables 2 and 3 show the differences in the psychological structure of the patriotism of Russian and Kazakh students. In the psychological structure of the patriotism of Kazakh students, there are much more correlations which are significant in comparison to Russian students (Table 2).

Table 2: Results of Intercorrelation of Patriotism among Kazakh Students (N=156)

Variable	SRV	PRV	SC	EC	Mean.	Awar.	SCR	SPR	OI	PI
Act.	0.23*	0.25*	0.20*	0.29**	0.26*	0.13	0.24*	0.12	0.18	0.08
Pas.	0.15	0.13	0.16	0.07	0.11	0.12	0.10	0.08	0.21*	0.24*
St.	0.05	0.20*	0.28**	0.24*	0.27**	0.12	0.11	0.09	0.18	0.12
Inst.	0.04	0.18	0.13	0.16	0.07	0.20*	0.15	0.12	0.11	0.23*
Int.	0.11	0.21*	0.32**	0.26*	0.29**	0.18	0.21*	0.23*	0.14	0.11
Ext.	0.23*	0.15	0.16	0.08	0.18	0.06	0.12	0.14	0.23*	0.16

Remark. SRV – Socially Relevant Values; PRV – Personality Relevant Values; Act. – Activity; Pas. – Passivity; ST – Stability; INST. – Instability; INT – Internality; EXT – Externality; SC – Sociocentrism; EC – Egocentrism; Mean. – Meaningfulness; Awar. – Awareness; SCR – Subjective communicative reflexivity; SPR – Subjective personality reflexivity; OI – Operational issues; PI – Personality issues.
* – $p \leq 0.05$; ** $p \leq 0.01$

Table 3: The Results of Intercorrelation of Patriotism among Russian Students (N=187)

Variable	SRV	PRV	SC	EC	Mean.	Awar.	SCR	SPR	OI	PI
Act.	0.13	0.08	0.11	0.17*	0.14	0.06	0.10	0.15	0.08	0.06
Pas.	0.17*	0.01	0.19*	0.16	0.05	0.18*	0.11	0.12	0.20*	0.15
St.	0.14	0.19*	0.08	0.22**	0.04	0.10	0.17*	0.19*	0.07	0.13
Inst.	0.07	0.13	0.16	0.10	0.13	0.11	0.06	0.06	0.19*	0.21*
Int.	0.12	0.14	0.05	0.16	0.18*	0.10	0.11	0.06	0.15	0.11
Ext.	0.11	0.13	0.16	0.14	0.10	0.19*	0.03	0.08	0.12	0.16

Remark. SRV – Socially Relevant Values; PRV – Personality Relevant Values; Act. – Activity; Pas. – Passivity; ST – Stability; INST. – Instability; INT – Internality; EXT – Externality; SC – Sociocentrism; EC – Egocentrism; Mean. – Meaningfulness; Awar. – Awareness; SCR – Subjective communicative reflexivity; SPR – Subjective personality reflexivity; OI – Operational issues; PI – Personality issues.

* – $p \leq 0.05$; ** $p \leq 0.01$

With Russian students, such a differentiation occurs only in the emotional component. Another difference was recorded in the structural organisation of the patriotism of Russian and Kazakh students, which is the presence of systemic characteristics. Kazakh students manifest the following systemic characteristics: design, activity, internality, values and motives. The presented series of systemic characteristics of patriotism indicates the expressed intensity of the manifestation of this trait.

The following systemic characteristics occur with Russian students: stability, egocentricity, design and subjective-personality reflexivity (Table 3). A set of these characteristics testifies more to the expression of patriotism because of the possibility of achieving some egoistic and personal intentions of the respondents, for example: to become famous, to become a leader of the group, to gain social recognition, to improve their position, status and to enhance self-confidence.

The experience in the higher education system has shown that the faculty management devotes more attention to the passionate students and wholeheartedly helps them to rise on a career scale, for example, in the Student Parliament, and other student organisations. Students who find themselves in the higher position of the faculty hierarchy undoubtedly gain the benefit both of material and social nature, which additionally encourages motivation in demonstrating patriotic behaviour.

A comparative analysis of the patriotism of Russian and Kazakh students testifies that patriotism is more pronounced among Kazakh respondents. They are more motivated, more active, more optimistic and more certain of their patriotic feelings and intentions than their Russian counterparts.

Table 4 presents the results of the ethnic identity test of Russian and Kazakh respondents that indicate several types. Russian students are dominated by norms and ethnic indifference (Table 4). This data indicates that Russian students are benevolent in relations with people from their surroundings, regardless of their nationality, and that they do not divide them into 'us and them'. They are more often than other Kazakh respondents identified by other characteristics, such as professionalism, personality, and social skills. Russian respondents do not consider that there are important national and ethnic differences that would entitle members of any ethnicity to stand out in the society based on nationality, and to predominate in it on the principle of national superiority.

Table 4: Comparative Analysis of Types of Ethnic Identity in Russian and Kazakh Students (N=343)

Ethnic identity type	Respondents		Difference	t
	Russians	Kazakhs		
Ethnic nihilism	8.3	9.1	0.8	1.12
Ethnic indifference	11	8.9	2.1	2.04*
Norm	13	13.8	0.8	0.96
Ethnoegoism	6.5	9.8	3.3	2.71**
Ethnoisolationism	3.3	3.8	0.5	0.87
Ethnofanaticism	5.0	7.8	2.8	2.16*

Remark. * $p \leq 0.05$; ** $p \leq 0.01$

On the other hand, the main types of ethnic identity among Kazakh respondents are norm and ethnoegoism. In this case, we can say that, regardless of the benevolence and friendliness of students towards the representatives of other ethnicities and nations, there are some indications of superiority in their consciousness in relation to other nations. More pronounced ethnofanaticism testifies that Kazakh respondents are firm in the attitude of their national superiority and do not mind protecting their national interests by various means, including aggressive ones.

Based on the data presented, we can compare the attitude of Russian and Kazakh students towards ethnic identity and patriotism. There are several specific differences, which confirm a certain systematic pattern in the formation and manifestation of ethnic identity and patriotism of two groups of examined students. If we pay attention to the common characteristics, we can notice that the type of “norm” of ethnic identity in Russian and Kazakh students is most correlated with the harmonious variables of patriotism, such as values, activity, internality, stability, awareness and sociocentrism. The connection between them testifies that this type of ethnic identity “norm” contributes to the adequate manifestation of the patriotism of the respondents.

Another similarity is reflected in a multitude of interrelationships between these phenomena, as proven by their correlation. The differences are reflected in the fact that in Russian respondents the variables of patriotism are most correlated with types of identity such as “norm”, ethnic nihilism and ethnic indifference (Table 5).

Table 5: Results of Correlation Analysis of Variables of Patriotism and Ethnic Identity of Russian Students (N=187)

Patriotism	Value component																																																							
	SRV	PRV	Act.	Pas.	ST.	INST.	INT.	EXT.	SC	EC	Mean.	Awar.	SCR	SPR																																										
Types of ethnic identity	Dynamic component										Voluntary component				Regulatory component				Motivational component				Cognitive component				Reflexive-assessment component																													
	Ethnic nihilism	0.03	0.08	0.06	0.41**	0.01	0.31*	0.10	0.33*	0.26	0.13	0.20	0.40*	0.11	0.14	Ethnic indifference	0.42**	0.35*	0.10	-0.10	-0.45**	0.06	0.20	-0.14	0.09	0.11	0.14	Norm	-0.2	0.43**	0.31*	-0.15	0.3	0.0	0.35*	0.31*	0.12	0.01	0.26	0.14	0.24	0.11	Ethnoegoism	0.08	0.31*	0.04	0.09	-0.03	0.08	0.09	-0.11	0.12	0.38*	0.07	-0.08	0.30

Ethnoisolationism	0.04	0.10	0.20	0.36*	0.07	0.00	-0.05	-0.12	0.18	0.41**	-0.09	-0.09	0.00	-0.02
Ethnofascism	0.18	0.06	0.09	-0.07	0.17	0.07	0.16	0.00	0.22	0.33*	0.25	0.10	0.24	0.45**

Remark. SRV – Socially Relevant Values; PRV – Personality Relevant Values; Act. – Activity; Pas. – Passivity; ST – Stability; INST. – Instability; INT – Internality; EXT – Externality; SC – Sociocentrism; EC – Egocentrism; Mean. – Meaningfulness; Awar. – Awareness; SCR – Subjective communicative reflexivity; SPR – Subjective personality reflexivity.

* – $p \leq 0.05$; ** $p \leq 0.01$

Table 6: Results of correlation analysis of variables of patriotism and ethnic identity of Kazakh students (N=156)

Patriotism Types of ethnic identity	Value component		Dynamic component		Voluntary component		Regulatory component		Motivational component		Cognitive component		Reflexive- assessment component	
	SRV	PRV	Act.	Pas.	ST.	INST.	INT.	EXT.	SC	EC	Mean.	Awar.	SCR	SPR
Ethnic nihilism	0.25	0.22	0.01	0.12	-0.17	0.08	-0.04	0.40*	0.18	0.04	-0.07	0.19	0.14	-0.03
Ethnic indifference	0.12	-0.16	0.10	0.34*	0.30	0.53**	0.21	0.14	0.17	0.32*	0.30	0.41**	0.19	-0.07
Norm	0.34*	-0.19	0.48**	-0.24	0.49**	0.15	0.35*	0.17	0.51**	0.33*	0.43**	0.06	0.16	0.09
Ethnoegoism	0.07	0.32*	0.52**	0.05	-0.03	0.10	0.30	0.08	0.47**	0.38*	0.15	0.03	0.30	0.42**
Ethnoisolationism	0.01	-0.03	-0.10	0.31*	0.28	0.12	-0.10	0.29	0.01	0.48**	-0.07	0.17	0.26	0.23
Ethnofanaticism	0.19	0.42**	0.25	0.07	0.51**	0.15	0.46**	0.01	0.20	0.32*	0.10	0.22	0.17	0.47**

Remark. SRV – Socially Relevant Values; PRV – Personality Relevant Values; Act. – Activity; Pas. – Passivity; ST – Stability; INST. – Instability; INT – Internality; EXT – Externality; SC – Sociocentrism; EC – Egocentrism; Mean. – Meaningfulness; Awar. – Awareness; SCR – Subjective communicative reflexivity; SPR – Subjective personality reflexivity.
* – $p \leq 0.05$; ** $p \leq 0.01$

The differences are reflected in the fact that in Russian respondents the variables of patriotism mostly correlate with the types of identity of “norm”, ethnic nihilism and ethnic indifference, while in Kazakh students the greatest correlation is achieved with the types of identity “norms” such as ethnoegoism and ethnofanaticism (Table 5 and 6). Additionally, ethnic nihilism and ethnic indifference are, in most cases, related to the disharmonious variables of patriotism. And this could mean that these types of identities dominate, whereas patriotism is poorly expressed or does not exist at all.

Kazakh students demonstrated a different architecture of relations and correlations (Table 6). Most variables of patriotism correlate with identity types such as “norm”, ethnoegoism and ethnofanaticism. Ethnoegoism and ethnofanaticism are most closely related to the variables of patriotism such as egocentricity, personally relevant goals, subjective-personality productivity, internality.

The aforementioned relations prove the fact that during the formation of these types of ethnic identity, the manifestation of patriotism is determined solely by egoistic and personality-related intentions, which have nothing to do with true patriotism.

CONCLUSION

Owing to the complex procedures that we have applied in this paper, the interdependence of ethnic identity and personality-based patriotism has been established. In the context of systemic approach, we have identified and defined specific ways in expressing patriotism among Russian and Kazakh students. The psychological structure of this phenomenon has been defined by this study. The differences in the hierarchy of expression of the components of patriotism and its psychological structure have been revealed. The dominant types of ethnic identity of compared groups of young people have also been established, and the specific structure of the correlation between the variables of patriotism and types of ethnic identity has been defined. Based on a comparative analysis of the reciprocity of patriotism and ethnic identity in Kazakh and Russian students, we have managed to bring to light a whole range of differentiated and identical characteristics. The differences have primarily been recorded in the hierarchy of expressing the variables of patriotism, the psychological structure of this trait, the formation of ethnic identity, the specificity of correlations between patriotism and ethnic identity.

We need to point out that, regardless of the similarity of the model in the ethnic identity formation among the Kazakh and Russian respondents, there are also significant differences reflected in the fact that Russian students give advantage to the professional, personality-based and social characteristics of people. They are predominantly benevolent towards other peoples and ethnicities and vague about their own ethnic identity. Kazakh students, however,

show tendency towards ethnic superiority and they emphasise their ethnicity. The analysis of the results showed that Kazakh respondents considered their ethnicity more significant for the social community than other ethnicities. Kazakh students respect more their national traditions and customs, culture and language. They are less tolerant of intrusion into their national and ethnic space.

The analysis of the research results demonstrated that there were significant differences in the way of expressing and correlating patriotism and ethnic identity among Russian and Kazakh students. Data on specific characteristics in the development of patriotism and ethnic identity identified during the analysis of the research results of Russian and Kazakh students can be used in the pedagogical practice of the contemporary educational system. Therefore, while working with Russian students there should be more focus on the current tendency of ethnic nihilism among young people, which, with adequate pedagogical approach, could be rectified and eliminated. In this way, a suitable foundation for the development of healthy patriotic feelings would be developed. In the work with Kazakh students, however, it would be necessary to develop preventive measures against the development of ethnoegoism and ethnophanaticism that they display while manifesting ethnic identity. It is crucial to conceive and elaborate educational techniques in applying practical pedagogical programmes that would monitor and positively correct the formation and development of ethnic identity and patriotism in students of different nationalities.

ОСОБЕННОСТИ ПАТРИОТИЧНОСТИ И ЭТНИЧЕСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ РУССКИХ И КАЗАХСКИХ СТУДЕНТОВ

*Сергей И. Кудинов, Станислав С. Кудинов, Ирина Б. Кудинова
и Ольга Б. Михайлова*

Российский университет дружбы народов, Москва, Россия

Карина К. Авагян

Филологический факультет Белградского университета, Сербия

Аннотация

В статье приводится анализ результатов эмпирического исследования, посвященного проблеме патриотичности и этнической идентичности у этнически русских и казахских студентов. Выборка русских студентов состояла из молодых людей, обучающихся в вузах г. Москва. Все казахские студенты с рождения проживают и обучаются в Казахстане. На этапе формирования выборки, с целью минимизации влияния индивидуальных и социальных факторов, в группу респондентов были включены студенты, не состоящие в каких-либо национально-религиозных сообществах и не принимающих участие в общественно-политической деятельности. Исследование патриотичности осуществлялось в контексте целостно-функционального подхода, в котором данное свойство рассматривается как многомерное психологическое образование. С помощью стандартизированного психодиагностического инструментария и методов математической статистики были выявлены особенности проявления патриотичности и этнической идентичности у русских и казахских студентов. Представлены результаты сопоставительного анализа составляющих патриотичности и этнической идентичности в студенческих группах. Проанализирована психологическая структура патриотичности в русской и казахской подгруппах, дана сравнительная характеристика. В заключении исследования рассматриваются особенности взаимосвязи этнической идентичности и патриотичности в обсуждаемых выборках.

Ключевые слова: личность, патриотичность, этническая идентичность, сравнительный анализ, студенты.

Коришћена литература/References

- Ben-Porath, S. (2007). Civic virtue out of necessity: Patriotism and democratic education. *Theory and Research in Education*, 1(5), 41–59. <https://doi.org/10.1177%2F1477878507073608>
- Berry, J. W., Poortings, Y. H., Segall, M. H. & Dasen, P. R. (2002). *Cross-cultural psychology. Research and applications*. Cambridge: Oxford University Press.
- Drobizheva, L. M. (2015). The potential of interethnic consent. Comprehension of the concept and social practice in Moscow. *Sociological Studies*, 11, 80–90.
- Erikson, E. H. (1956). The problem of ego-identity. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 4, 56–121.
- Fairbrother, G. P. (2003). *Toward critical patriotism: Student resistance to political education in Hong Kong and China*. Hong Kong: Hong Kong University Press.
- Ganichev, V. N. (2013). *O ruskom* [About Russian]. Moskwa: Institut Russkoy Tsivilizatsii.
- Kameneva, G. N. & Radojev, M. (2016). To the matter of studying shyness in a context of students' intercultural adjustment. *RUDN Journal of Psychology and Pedagogics*, 3, 70–79.
- Kobylyansky, V. A. (2012). Natsionalnaya ideya i vospitaniye patriotizma. *Pedagogy*, 5, 12–23.
- Kondo, T. & Xiaoyan, Wu X. (2011). “Patriotism” as a goal of school education in China and Japan. *Journal of Social Science Education*, 1(10), 23–32. DOI: 10.4119/UNIBI/jsse-v10-il-1149
- Krupnov, A. I. (1994). Tselostno-funktsionalniy podkhod k izucheniyu svoystv lichnosti [Holistic-functional approach to the study of personality traits. System studies of personality traits]. *Sistemniye issledovaniya svoystv lichnosti*. Moskwa: RUDN, 9–23.
- Krupnov, A. I., Novikova, I. A. & Kozhukhova, Y.V. (2013). Sistem-functional model of personality traits. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 2(9), 407–413.
- Kudinov, S. I. (2013). Psichologicheskii analiz proyavleniya patriotichnosti lichnosti studentov [Psychological analysis of the manifestation of student patriotism]. *RUDN Journal of Psychology and Pedagogics*, 2, 5–14.
- Kudinov, S. I. (2014). Rol' otvetstvennosti v proyavlenii patriotichnosti lichnosti [The role of responsibility in the manifestation of the patriotic personality]. *Rossiyskiy nauchniy zhurnal*, 2 (40), 162–168.
- Kudinov, S. I. (2015). Rol' professionalnoy identichnosti v samorealizatsii pedagogov-psichologov [The role of professional identity in the self-realization of educational psychologists]. *Psichologiya obrazovaniya v polikul'turnom prostranstve*, 2(30), 105–113.
- Kudinov, S. I., Kudinov, S. S., Mikhailova, O. B. & Ruchina, M. A. (2015). *Self-realization of a personality: Theoretical and empirical research*. Monograph, Moscow, 210.
- Kudinov, S. I., Kudinov, S. S., Kudinova, I. B. & Mikhailova, O. B. (2017). The role of persistence in students' self-realization. *International Journal of Cognitive Research in Science, Engineering and Education*, 5(2), 19–26. DOI:10.5937/IJCRSEE1702019K.
- Kuhn, M. & McParltland, T. (1954). An empirical investigation of self-attitudes. *American Sociological Review*, 19(1), 43–56.
- Lebedeva, N. M. & Tatarko, A. N. (2005). Ehtnicheskaya identichnost', status gruppy i tip rasseleniya kak faktory mezhgruppovoy intolerantnosti [Ethnic identity, group status and type of settlement as intergroup intolerance factors]. *Psihologicheskij zhurnal*, 26HYPERLINK “<https://elibrary.ru/contents.asp?issueid=422130&selid=9132828>” (3), 51–64.
- Lebedeva, N. M. & Tatarko, A. N. (2011). *Metody etnicheskoy i kross-kul'turnoj psichologii* [Methods of Ethnic and Cross-Cultural Psychology]. Moskwa: Izdatel'skiy dom Vyshej shkoly ehkonomiki.
- Lebedeva, N. M., Luneva, O. V. & Stefanenko, T. G. (2012). *Trening etnicheskoy tolerantnosti dlya shkol'nikov* [Training of ethnic tolerance for school children]. Moscow: MAKS Press.

- Lebedeva, N. M. (2016). *Ehtnopsihologiya. Uchebnik i praktikum* [Ethnopsychology. Tutorial and workshop]. Moskva: Izdatel'skij dom Vysshej shkoly ehkonomiki.
- Merry, M. S. (2013). Patriotism, history and the legitimate aims of American education. *Educational Philosophy and Theory*, 1, 378–398. <https://doi.org/10.1111/j.1469-5812.2007.00363.x>
- Mikhailova, O. B., Kudinov, S. I. & Jerez, K. G. M. (2015). Value-motivational characteristics of innovativeness as prospects for successful self-fulfillment. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 6(3 S2), 105–112. DOI: 10.5901/mjss.2015.v6n3s2p105
- Mikhailova, O. B. & Kaminskaya, E. A. (2016). Gender characteristics of the students' innovative behavior. *Social Sciences (Pakistan)*, 11, 4483–4488. DOI: 10.3923/ss-science.2016.4483.4488
- Milošević, N. (2006). The identity of an underachiever student as an outcome of social relations. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja, 38(1), 77–98. DOI: 10.2298/ZIPI0601101M
- Pettigrew, T. F. & Tropp L. R. (2011). *When groups meet. The dynamics of intergroup contact*. New York: Psychology Press.
- Potemkin, A. V. (2008). Novye metody diagnostiki patriotizma [New methods of diagnosing patriotism]. *Izvestiya Volgogradskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta*, 4, 39–42.
- Potemkin, A. V. (2009). *Nacional'no-psihologicheskie osobennosti proyavleniya patriotizma lichnosti*: dissertaciya ... kandidata psihologicheskikh nauk : 19.00.01. Tol'yatti.
- Soldatova, G. U. (2011). *Diagnostika tipov ehtnicheskoj identichnosti* [Diagnosis of types of ethnic identity]. Psihologiya obshcheniya. Enciklopedicheskij slovar'. Moskva: Kognito-centr.
- Tajfel, H. (2010). *Social identity and intergroup relations*. Cambridge University Press.
- Tajfel, H. & Turner, J. C. (1986). The social identity theory of intergroup behavior. In S. Worchel & W. G. Austin (Eds.), *Psychology of Intergroup Relations* (pp. 7–24). Chicago, IL: Nelson-Hall.
- Turjačanin, V., Čekrlija, Đ., Powell, S. & Butollo, W. (2002). *Etničke distance i etnički stereotipi studenata psihologije u Banjaluci i Sarajevu* [Ethnic distance and ethnic stereotypes of psychology students in Banja Luka and Sarajevo], Međunarodna konferencija Empirijska istraživanja u psihologiji, 7–8 februar, Knjiga rezimea (str. 32). Beograd: Filozofski fakultet i Institut za psihologiju.
- Turjačanin, V. & Majstorović, D. (2013). *Construction of ethnic and state identity among youth in postwar Bosnia-Herzegovina*. In C. Gordon, M. Kmezić & J. Oparđija (Eds.), *Stagnation and Drift in the Western Balkans* (pp. 271–244). Bern: Peter Lang.
- Van der Zee, K. I. & Van Oudenhoven, J. P. (2014). *Personality and multicultural effectiveness*. In V. Benet-Martínez & Y. Y. Hong (Eds.), *The Oxford handbook of multicultural identity*. New York: Oxford University Press.
- Varhegyi, V. & Nann, S. (2011). *Identifying intercultural competences: A research report on the fields research performed in the Intercultool project*. Retrieved October 10, 2016 from the World Wide Web. http://www.intercultool.eu/WP2_Research_Report_pdf.pdf
- Westheimer, J. (2006). Politics and patriotism in education, *Phi Delta Kappan*, 8(87), 608–620. <https://doi.org/10.1177/003172170608700817>
- Yun, M. S. (1990). Ethnonationalism, ethnic nationalism, and mini-nationalism – A comparison of Connor, Smith and Snyder. *Ethnic and Racial Studies*, 4(13), 527–541. <https://doi.org/10.1080/01419870.1990.9993688>

Примљено 13.09.2018; прихваћено за штампу 10.04.2019.

Received 13.09.2018; Accepted for publication 10.04.2019.